

מסופקת, ויש אומרים שבזה נחלקו שמואל ור' יוחנן (קרבן אורה, ועוד).

הגמ' מדייקת ממשנתנו כדעת שמואל, ודעת ר' יוחנן נשארה ב"קשיא". עם זאת, מכמה משניות וברייתות עולה בפשטות כדעת ר' יוחנן שלא כמקומו דמי: בדיון בפרק שמיני על תערובות דמים מבואר שזריקת התערובת במקום מסוים איננה מכשירה אלא את הקרבן שדמו מיועד לאותו מקום. ראשונים ואחרונים תירצו זאת באופנים שונים, ועיקרם שכוונת הזורק היתה רק לשם הקרבן המתאים לאותו מקום. בשתי הלכות בספרא נראה כדעת ר' יוחנן, ואילו בהלכה שלישית נראה כשמואל, אולם הראב"ד פירשה כר' יוחנן.

להלכה, הרמב"ם והרי"ד פוסקים כשמואל ואילו בראב"ד נראה שפסק כר' יוחנן.

לדעה "לאו כמקומו דמי" נחלקו תנאים האם הדם נקלט במזבח ונפסל מלזורק בשנית, וסתימת המשנה שאי אפשר לזורקו. אם נזרק בפרוכת ובין הבדים, או גם על הכבש לדעה שאינו "מקומו" – כשר לאוספו ולזורקו שוב (תוס').

יש שצמצמו את חידושו של שמואל באופנים שונים: הניתנים בחוץ שנתנם בפנים – פסולים (ריב"א); הניתנים בפנים שנתנם בחוץ – פסולים (מאירי; חסדי דוד); בין אלה ובין אלה פסולים (ר' יוסף). בדעת הרמב"ם יש שנקטו שפסל בחטאת בכל שינוי (מעיל שמואל), או בשינוי מסוים בלבד: כשהחליף מפנים לחוץ (חסדי דוד), או כשלא נתנה על הקרנות (זבח תודה).

מתנות הפרוכת ובין הבדים שנתנן על המזבח החיצון – לא כיפר (רוב האחרונים, ובאבן האזל סובר כך בפר ושעיר של יום הכיפורים בלבד). כמו כן, מתנות המזבח החיצון שנתנן על הפרוכת ובין הבדים – לא כיפר (אחרונים).

באשר לנתינה על הכבש, תוס' מסופקים האם גם בזה הכשיר שמואל. הרמב"ם הכשיר בנתינה "על הכבש שלא כנגד היסוד", ויתכן שלא בכל הכבש (שפת אמת).

דעות התנאים בשאלת "שלא במקומו כמקומו דמי": ר' שמעון ור' יוסי סוברים "לאו כמקומו דמי". דעת ר' יהודה

מערכה סח. חשב לזרוק את הדם למחר שלא במקומו (כו-ב, כז-א)

– מפגלת את הקרבן, אבל אם ממילא אינו נאכל מטעם אחר – אינו מתפגל. רש"י (ד"ה מי) מבאר, שדרשה זו מלמדת על הזורק בפועל את הדם שלא במקומו ובאותה שעה חשב להקטיר את האימורים או לאכול את הבשר למחר, שמעשה זריקה שכזה אינו ראוי לפגל. וממילא למדנו מכאן שגם השוחט על מנת לזרוק כך אינו מפגל, כי אינו חושב על זריקה הראויה לפגל.

הגמ' שבה ושואלת, מדוע אם כן הקרבן נפסל? על כך משיב רב נחמן בר יצחק: "מידי דהוה אמחשבת הינוח ואליבא דרבי יהודה". פירוש: מחשבה זו דומה למקרה אותו פסל ר' יהודה (במשנה להלן להב), במי שחושב על הדם להשאירו למחר ולא לזורקו. בגמ' שם (לו,א) מבואר שטעמו של רבי יהודה הוא מסברה, שכל מעשה הפוסל את הזבח – גם מחשבה לעשותו פוסלת את הזבח.

שיטת רש"י: הפסול רק לדעת רבי יהודה

רש"י על הברייתא (ד"ה למחר פסול) מפרש: "...כדמוקמינן לקמן מידי דהוה אמחשבת הינוח, שהרי שחט על מנת להניח דמו למחר – פסול, ורבי יהודה היא דפסיל ליה". כמו כן כתב בהמשך (ד"ה אמחשבת הינוח): "דהא חשיב מיהא להניחו למחר". לדעתו כוונת הגמ' שמחשבה זו זהה למחשבת הינוח, כי החושב לזרוק מן הדם למחר מתכוון בכך שגם ישאיר אותו עד מחר; ואמנם הזריקה עצמה שאינה במקומה אינה מפגלת וגם לא פוסלת, אבל המחשבה לעשות זאת למחר משמעה גם הינוח. נמצא

הסוגיה דנה במקרה שהאדם חשב לזרוק את הדם למחר, ובנוסף לכך חשב שזריקה זו תהיה שלא במקומה המדויק, כגון שישנה מראש המזבח לתחתיתו (ולא כמחשבת "חוץ למקומו" הרגילה, שהיא מחוץ לעזרה). במצב זה עולות כמה שאלות: האם מחשבה כזו ראויה לפגל? ואם אינה מפגלת – האם היא פוסלת? בהנחה שהמחשבה פוסלת, עשויה להיות לכך גם השלכה לקולא, אם בנוסף למחשבה זו חשב גם מחשבת פיגול: האם המחשבה לזרוק למחר שלא במקומו מוציאה מידי פיגול? זאת, על פי ההלכה שמחשבת חוץ לזמנו מפגלת רק אם לא הצטרפה לה מחשבה אחרת הפוסלת.

הברייתא ופירושה

בברייתא המובאת בגמ' נאמר שבמקרה זה של מחשבה לזרוק למחר במזבח שלא במקומו הקרבן נפסל, אך לא התפגל. עוד נאמר בברייתא, שמחשבה זו אף מוציאה מידי פיגול, אם שב וחשב מחשבת פיגול רגילה. הגמ' מקשה מהדין הראשון על הדעה "שלא במקומו – כמקומו דמי": מדוע מחשבה זו שונה ממחשבת פיגול רגילה, ולמה יש הבדל בין מחשבה לזרוק במקומו או שלא במקומו?

על כך משיב מר זוטרא, שרק זריקה הראויה להתיר את הבשר באכילה מפגלת, וזריקה שלא במקומו, שאינה מתירה את הבשר באכילה (אפילו לדעה "כמקומו דמי") – אינה מפגלת. הדבר נלמד מ"ואם האכל יאכל... פיגול יהיה" (ויקרא ז,יח), שרק מחשבה שהיא הגורמת לבשר שלא יאכל

פרנקל עמ' תפד). הגמ' מקשרת זאת למחשבת הינוח אליבא דר' יהודה רק כדוגמא בעלמא למחשבה לעשות את הקרבן שלא כהלכתו הפוסלת ואינה מפגלת.

מזרק ובו דם שהושאר ללא שבוצעה בו פעולה כלשהי. לדעת חכמים, רק מחשבת לעשות בקרבן פעולה אסורה, כגון הקטרה חוץ לזמנו או מקומו, פוסלת או מפגלת את הקרבן. רבי יהודה סובר שגם "מחשבת הינוח", להשאיר אותו ללא כל פעולה, פוסלת אותו, כשם שהשארת הדם בפועל אכן פוסלת את הקרבן.

סוגיית הגמרא

כמה אחרונים העירו שמלשון הגמרא: "מידי דהוה אמחשבת הינוח ואליבא דרבי יהודה", ולא "רבי יהודה היא" או "מידי דהוה... וכו' יהודה", משמע כהבנת הרמב"ם, שמדובר רק בדמיון לדעתו (יתר הבז, וראה דבריו בהרחבה רבה בכל הסוגיה; קרן אורה; שפת אמת; הר המוריה)³.

עוד הביאו ראייה לדעת הרמב"ם מהמשך הסוגיה, שהגמ' דנה בדעת ריש לקיש, ומעמידה את משנתנו (האומרת: "נתן את הניתנין למטה למעלה... פסול ואין בו כרת") במי שנתן את הדם שלא במקומו, וחשב באותה שעה מחשבת פסול, שהוא פסול ואינו פיגול. נמצא שהמשנה סתמה להלכה כדעה זו, שמחשבת חוץ לזמנו המשולבת בנתינה שלא

שהגמ' מעמידה את הברייתא כר' יהודה, ואילו לדעת חכמים, החולקים על ר' יהודה, הזבח כשר. כשיטה זו עולה מעוד כמה ראשונים¹.

שיטת הרמב"ם: הפסול גם לדעת חכמים

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין טזו) פוסק: "חשב על הדם הניתן למעלה לתתו למחר למטה, או על הדם הניתן למטה לתתו למחר למעלה, או שחשב על הדם הניתן בפנים בהיכל לתתו למחר במזבח החיצון, או שחשב על הדם הניתן במזבח החיצון לתתו למחר בפנים בהיכל – אינו פיגול, אף על פי שחשב מחשבת הזמן, הואיל ושינה מקום נתינת הדם במחשבתו – הרי זה פסול ואינו פיגול. ומאחר שביארנו בהלכות אלו שהדם שניתן שלא במקומו כאילו ניתן במקומו, למה לא יהיה זה פגול במחשבה זו, שחשב ליתן הדם שלא במקומו למחר? מפני שהדם הניתן שלא במקומו, אף על פי שהזבח כשר – אינו מתיר הבשר באכילה כמו שביארנו, וכל זריקה שאינה מתרת הבשר באכילה, אם חשב ליתנה חוץ לזמנו – לא פיגול. לפיכך אם חזר וחשב בזבח זה מחשבת הזמן – הרי זה פסול ואינו פיגול"².

הרמב"ם פוסק אפוא להלכה כברייתא שבסוגייתנו, שהחושב לתת את הדם למחר שלא במקומו – פסול. זאת, למרות העובדה שפסק (הל' פסולי המוקדשין יגח) שלא כדעת רבי יהודה בעניין מחשבת הינוח. אכן, הראב"ד (פרק טז שם) מעיר על הרמב"ם: "כמדומה לי שיש כאן שיבוש", וכוונתו כאמור, שדין זה נאמר אליבא דר' יהודה דווקא (כסף משנה).

הכסף משנה מסביר שהרמב"ם מפרש את הגמרא בשונה מרש"י, ולדעתו "מידי דהוה אמחשבת הינוח ואליבא דרבי יהודה" פירושו: כשם שרבי יהודה, הפוסל במחשבת הינוח, סובר שמחשבת הינוח פוסלת ואינה מפגלת, כך גם מחשבה לזרוק מדמו למחר שלא במקומו, שאינה מפגלת, מכל מקום היא פוסלת לכולי עלמא.

נראה שלדעת הרמב"ם מחשבה זו איננה זהה למחשבת הינוח. אמנם במחשבה לזרוק למחר כלולה גם תוצאה של השארת הדם למחר, אבל בהלכות המחשבה הקובע הוא הדבר שאותו חשב, ולא התוצאה המשתלשלת מכך. לפיכך הדין כאן הוא רק על הזריקה עצמה, האם המחשבה עליה למחר פוסלת. ולדעת הרמב"ם מתחדש כאן, שמחשבה זו פוסלת מפני שהיא דומה למחשבת המפגלת, אלא שאינה חמורה כמותה, מפני שזריקה זו אינה מתירה את הבשר באכילה, ולכן אינה מפגלת (עיין ר"י קורקוס, נדפס במהדור)

1. תוספות כאן ד"ה ואי וד"ה יצא; שטמ"ק כאן אות ב בשם השר מקוצי, ולהלן לו, אות ח בשם רבנו פרץ; ראב"ד הלכות פסולי המוקדשין טזו, וכפי שפירשו הכסף משנה שם.

2. הרמב"ם שם בהל' ה פוסק את הרישא של הברייתא, לגבי מי שחשב על הדם לתתו במזבח שלא במקומו לאלתר, ולאחר מכן חשב מחשבה אחרת חוץ לזמנו, הכסף משנה שם.

3. חיזוק להבנה זו מגרסה המופיעה במהדור' פרנקל שם ב'מקורות וציונים', מכת"י תימני של התלמוד: "מידי דהוה אמחשבת הנחה לרבי יהודה".

2. הרמב"ם שם בהל' ה פוסק את הרישא של הברייתא, לגבי מי שחשב על הדם לתתו במזבח שלא במקומו לאלתר, ולאחר מכן חשב מחשבה אחרת חוץ לזמנו, הכסף משנה שם.

הסוגיה כאן אכן להעמיד את הברייתא כר' יהודה דווקא! אלא שיש להקשות: הגמ' לא הכריחה שזוהי דעת ר' יהודה, אלא רק העמידה כך כדי שלא תהיה סתירה מן הברייתא לדעת שמואל הסובר "כמקומו דמי", ומהי, אפוא, ההוכחה שר' יהודה סובר "כמקומו דמי"?

בתוס' (כו, ב ד"ה אמר שמואל, באמצע השורות הקצרות) מביא את הסוגיה שלהלן לו, א בנוסח: "קסבר ר' יהודה במקום ר' יהודה לטעמיה" (אבל בד"ה ואי גרסו "לטעמיה"), וכך גם הנוסח בפסקי הרי"ד לו, א, וכן הציע להגיה בעל יתר הבז. לנוסח זה, לא נאמר בגמ' שם שידוע לנו ממקור כלשהו ששיטת רבי יהודה היא "כמקומו דמי", אלא הגמ' מחדשת שכך דעתו, ואין משם כל קושיה על הרמב"ם.⁷

סיכום

נאמר בגמ' שהמחשב לתת את הדם על המזבח שלא במקומו למחר – אינו מפגל, אפילו לדעה "שלא במקומו – במקומו דמי", משום שזריקה שאינה מתירה את הבשר באכילה אינה מביאה לידי פיגול. מאידך, הזבח נפסל במחשבה זו, כמו מחשבת הינוח לרבי יהודה. רוב הראשונים (רש"י; תוס'; ראב"ד; רבנו פרץ) מפרשים שהפסול הוא כשיטת ר' יהודה, וטעמו שהמחשבה לזרוק למחר כוללת מחשבה להניח למחר, ואילו לדעת חכמים, שהלכה כמותם, הזבח כשר.

לדעת הרמב"ם הפסול הוא גם לדעת חכמים, ואינו משום ההינוח, אלא משום מחשבת הזריקה עצמה, אלא שמכיוון שזריקה זו גרועה ואינה ראויה להתיר – דיה שתפסול ולא תפגל.

באחרונים הביאו ראייה להבנת הרמב"ם מלשון הסוגיה כאן, ומאידך הסוגיות להלן דף לו נוחות יותר לשיטת רש"י, ובאחת מהן אפשר שהיתה לרמב"ם גרסה שונה.

מערכה סט. מזבח הפנימי מקדש פסולין (כו, ב)

שקרבנות פסולים שהועלו למזבח שלא כדין – לא ירדו ממנו¹. פסוק זה עוסק במזבח החיצוני², וסוגייתנו עוסקת

בהר המוריה שם כתב, שמכיוון שלר' אבא אין ראייה לדבריו, אלא אמר מסברה שמחשבה כזו אינה מוציאה מידי פיגול, הרי שאם אנו רואים שלפי חכמים מחשבה כיוצא בה מוציאה מידי פיגול – מסתבר שהוא הדין במחשבת הינוח לרבי יהודה.

6. יתכן שהגרסה שלפנינו "לטעמיה" נוצרה בעקבות התירוץ הקודם בגמרא שם: "רבי יהודה לטעמיה דאמר אין דם מבטל דם".

7. בזבח תודה כאן (ד"ה ואיכא מרבוותא) פירש את הסוגיה שם לדעת הרמב"ם בדרך אחרת, ש"רבי יהודה לטעמיה" אינו נובע מהסוגיה כאן, אלא מהתורת כהנים (אחרי מות פרשה ח, ה): "על המזבח – כל מקום שיתן על המזבח יכפר", והרי "סתם ספרא – ר' יהודה" (סנהדרין פו, א). וראה בהרחבה במערכה הקודמת על דעת ר' יהודה ודעת הספרא בעניין "כמקומו דמי".

1. לבירור המקור המדויק לדין זה וטעמו עיין להלן מערכה קצח.
2. כן מוכח מהקשר הכתובים: "ופר חטאת תעשה... וחטאת על המזבח... שבעת ימים תכפר על המזבח וקדשת אותו והיה המזבח קדש קדשים". ובפסוק הבא: "וזה

במקומו פוסלת"⁴, ולא מסתבר שכוונת ריש לקיש להעמיד את המשנה כר' יהודה דווקא (ברכת הזבח).

סוגיות אחרות

לבירור מחלוקת הראשונים, יש לבחון סוגיות נוספות הנידונות בהקשר זה.

א. הגמ' להלן (לו, ב) דנה בשיטת ר' יהודה, שמחשבת הינוח פוסלת, האם לדעתו מחשבה זו מוציאה מידי פיגול (שאם חשב מחשבת הינוח ולאחריה מחשבת הזמן – הקרבן אינו מתפגל, וכדין כל מחשבה הפוסלת שמפקיעה מפיוגול). הגמ' מוכיחה מהברייתא כאן: "חזר וחישוב... פסול ואין בו כרת" שמחשבה זו מוציאה מפיוגול, ומשמע שהבינה שמדובר במחשבת הינוח ממש, וכפי שבאמת פירש רש"י שם (ד"ה למחר פסול)!

לדעת הרמב"ם יש לפרש, שהגמ' רק מדמה את הדברים, למרות שאינם זהים: כשם שמחשבת חוץ לזמנו שלא במקומו, הפוסלת ואינה מפגלת, מוציאה מידי פיגול, כך גם מחשבת הינוח לרבי יהודה⁵.

ב. הגמ' להלן (לו, א) דנה בכללו של רבי יהודה, שכל מעשה הפוסל את הזבח – גם מחשבה לעשותו פוסלת. הגמ' מקשה: מדוע ר' יהודה מודה שהחושב לתת את הניתנים למעלה למטה וכו' אינו פוסל? ומשיבה: "רבי יהודה לטעמיה, דאמר: שלא במקומו כמקומו דמי"; ומכיוון ששינוי המקום אינו פוסל – גם המחשבה לעשותו אינה פוסלת.

מלשון הגמ' משתמע שידוע לה ממקום אחר שדעת רבי יהודה היא ש"שלא במקומו כמקומו דמי". מניין הדבר ידוע? רש"י (שם ד"ה ר"י לטעמיה) מסביר שמקור הדברים בסוגייתנו, שהעמידה את הברייתא "חישב ליתן את הניתנין למטה למעלה" וכו' כר' יהודה, וכדעה ש"כמקומו דמי" (וכן כתבו תוס' כאן ד"ה ואי ושטמ"ק שם אות ח). מכאן שכוונת

נאמר בתורה: "והיה המזבח קדש קדשים, כל הנוגע במזבח יקדש" (שמות כט, לז). מכאן למדו חז"ל

4. זהו אופן שונה מזה הנדון בסוגיה כאן: הסוגיה דנה במי שעושה עבודה כהלכתה ובשעת העבודה חושב לתת למחר ושלא במקומו, ואילו המשנה, לדעת ריש לקיש, עוסקת במי שעושה את העבודה בשינוי מקום ובאותה שעה גם חושב מחשבת הזמן. מכל מקום, הגמ' מדמה את הדברים.

5. יש בזה דוחק: ר' אבא שם טען שמחשבת הינוח אינה מוציאה מידי פיגול, ורב הונא הקשה מברייתא זו, והגמ' מסיימת ב"תיובתא דר' אבא תיובתא", ומשמע שזוהי הוכחה מוחלטת. ועוד: מסברה לכאורה הבדל גדול בין הדברים: במחשבת הינוח סובר ר' אבא שאינה מוציאה מידי פיגול משום שאינה סותרת את המחשבה לזרוק לאחר זמנו, ואפשר לראות את מחשבת הינוח כהקדמה והכנה למחשבת הזמן. ממילא, אם הברייתא פוסלת במחשבת הזמן שלא במקומו רק משום שכלולה בה מחשבת הינוח – ההוכחה במקומה, אבל אם הברייתא פוסלת משום מחשבת הזריקה הגרועה, הרי מחשבה זו סותרת למחשבת זריקה במקומו, וראוי שתוציא ממנה!